

Poznání I. [1984]

příprava na 4. 6. 1984 (a 11. 6. 1984)

[84/117 – 84/119]

01 Neexistuje žádný přednostní zdroj poznání, který by sám o sobě mohl zaručovat jeho pravdivost a jistotu. Proto také rozdělení poznání na smyslové a rozumové je chybou. Ke skutečnému poznání nevede ani vnímání bez rozumu (myšlení), ani rozum (myšlení) bez kontroly skrze vnímání.

02 Na každém vnímání se nějak podílí myšlenková aktivita; proto zdrojem omylů mohou být právě tak smyslové klamy jako falešná interpretace toho, co vnímáme. Na druhé straně význam určitých vněmů se vyjevuje teprve v takové jeho interpretaci, která dává místo v celkovém porozumění větších (až posléze největších) kontextů. Každé vnímání má tudíž své myšlenkové předpoklady i myšlenkové důsledky.

03 Přirozené vnímání má vždycky celkový, celostný charakter: ukazuje nám věci, děje, osoby, a to ne pouze izolovaně, ale vždycky na nějakém pozadí a v kontextu (nejen prostorovém, ale i časovém).

04 Protože se na této celostné povaze vněmů podílí zprvu převážně nekontrolovaná, tedy „předreflexivní“ aktivita „rozumu“, „ducha“ či „myšlení“ (my budeme říkat: reflexe 1. stupně), bude prvním úkolem emancipujícího se myšlení podrobit tuto aktivitu samu myšlenkové kontrole (tedy reflexi 2. stupně). Rozdíl úrovně mezi prvním a druhým stupněm reflexe přibližně odpovídá rozdílu mezi pouhým „míněním“ (doxa, „mít za to, že“) a věděním (epistémé).

05 Právě tak, jako má konstituce vněmu své nezbytné myšlenkové předpoklady, které je třeba dodatečně odhalovat a prosvětlovat, má své předem neuvědomělé a neprosvětlené myšlenkové předpoklady také ono zmíněné dodatečné odhalování a prosvětlování myšlenkových komponent samotného vnímání. A proto jsou i tyto myšlenkové předpoklady druhé roviny reflexe, čímsi, co je nutno odhalovat a objasňovat novou reflexí (tudíž už reflexí 3. stupně).

06 Myšlenkovou aktivitu nesmíme chápat redukovane ve smyslu pojmového myšlení (metafyzické tradice). Existuje předpojmové myšlení, které je rovněž schopno spouintegrovat a spolukonstituovat celkové porozumění událostem či situacím a tak umožňovat přiměřené reagování.

07 Pojmové myšlení nám jako v dějinách myšlení první umožňuje kontrolu myšlenkových postupů samotných v odloučení od toho, co je myšleno (co je tím myšleným). Odstup od reálné skutečnosti, odstup od vlastní aktivity, odstup od vlastní myšlenkové aktivity – a tím vším umožněný přístup.

08 Reflexe je možná a může se rozvinout pouze tam, kde je dosaženo takového odstupu, umožňujícího přístup odjinud, z jiné roviny. Proto je dějinným předpokladem rozvinuté myšlenkové reflexe, jak je nám dnes důvěrně blízká (anebo jak se nám důvěrně blízkou alespoň může stát), právě pojmové myšlení, které našlo onu jinou rovinu ve sféře intencionálních předmětů.

09 Teprve pojmové myšlení umožňuje postupovat při zkoumání nějaké skutečnosti opravdu metodicky, systematicky a co možno vyčerpávajícím způsobem. Proto je třeba odmítnout jako fundamentální nepřesnost a nekorektnost, mluvili někdo např. o geometrii starých Egyptanů nebo o filosofii starých Číňanů apod.

10 Zvláštní význam předpovídání určitých dosud nepozorovaných, přehlížených jevů. Předpověď dosud nepozorovaných planet sluneční soustavy: diskrepance výpočtu a pozorování si vyžádala zavedení dalšího tělesa. Předpověď dosud neznámých prvků: Mendělejevova tabulka ukázala, kde jsou mezery.

11 Experimentum crucis; experiment připravený tak, že jeho výsledek lze hodnotit jako odpověď na otázku. Smysluplnost otázek)experimentů a její předpoklady (podmínky). Michelson-Morleyův pokus a jeho interpretace. Překonání rozporů si vyžaduje novou teorii, tj. celý nový model skutečnosti.

12 Revize dokonce těch nejobecnějších myšlenkových konstrukcí, o nichž se dlouho předpokládalo, že nemají alternativ (např. neeuclidovské geometrie, nové typy algebry apod.)

13 Nutnost předpokladu, že také pojmové myšlení, přinejmenším v té podobě, jak je nám vlastní a známé, může a dokonce snad musí být revidováno, přinejmenším relativizováno ve své předpokládané absolutní platnosti.

14 Problémy, spojené s nutností odstupu a reflexe pojmového myšlení za podmínek, kdy nemáme dostatek vhodných nových prostředků lepších než pojmových anebo jinak pojmových, než bylo dosud běžné.

15 Poznání je tedy vždycky poznáním v jisté situaci (objektivně) a zároveň v jisté situovanosti (subjektivně). Jen pomocně můžeme omezovat a vymezovat pole svého zájmu a můžeme tak metodicky zjednodušovat jak situaci, tak situovanost. Nicméně nikdy nesmíme zapomínat, že jde o zjednodušení pouze metodické a že každá izolace jednotlivého problému či jednotlivého poznatku musí být vpsledu korigována a vyvážena příslušnou interpretací v širším (až nakonec v nejširším) kontextu.

16 Tady je pravé místo filosofie, bez níž se žádná věda (ostatně ještě z řady dalších důvodů) nemůže obejít. Věda sama má vždy povahu vymezené speciální disciplíny, která de facto sama o sobě a pokud jde o dosah jejích vlastních, speciálních metod ztratila schopnost vyvažovat a korigovat své výhledy, své poznatky poukazem k širším kontextům. Nemá-li tak činit diletantsky, musí respektovat přístup a postup filosofický.

17 Druhou věc nesmíme také zapomínat: širší kontexty, o nichž právě byla řeč, nejsou jen myšlenkové, teoretické, nýbrž také a dokonce především praktické, životní. Každým poznatkem se chceme řídit, má nám pomoci orientovat se ve světě lépe a přiměřeněji. Proto je třeba u každého izolovaného poznatku a u každé izolované teorie zkoumat jejich důsledky pro lidský život, pro chování a jednání, v němž musíme ovšem dostát i celé řadě dalších úkolů, norem a kritérií. (Noetické a etické či mravní problémy a aspekty se tu nejen dotýkají, ale přímo prolínají).

18 Za tím vším je důvěra v jedinou pravdu, která spojuje všechny sféry skutečného světa i všechny aspekty lidského individuálního i společenského života tak, že dává některým lidským aktivitám smysl a jiným ho odpírá nebo odnímá. Nejsou jednotlivé „pravdy“ v jakési pluralitě uložené lidem, nýbrž jediná pravda, k níž se však nemůžeme dostat leč po rozmanitých cestách – praktických i myšlenkových. Možnost vzájemného porozumění a „ekumenicity“.

19 To vše se začíná ukazovat teprve ve chvíli, kdy je pojmové myšlení odhaleno ve své relativitě (pozitivní i negativní) a kdy se začíná otvírat nová cesta myšlenkového vztahování (intendování) jak ke skutečnosti předmětné, tak i nepředmětné. Tady ovšem snad nejvýrazněji vyniká nutnost „metafyzických“ předpokladů poznání resp. noetiky jako disciplíny, jež se poznáním zabývá.